

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ – ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Докторске академске студије

**ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ
ДИСЕРТАЦИЈЕ**

**I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ
ДИСЕРТАЦИЈЕ**

1.1. ДАТУМ И ОРГАН КОЈИ ЈЕ ИМЕНОВАО КОМИСИЈУ

Одлуком бр. 1038/1, донесеном на седници одржаној дана 21. марта 2024. године, Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду образовало је Комисију за оцену дисертације докторанда мср Милоша Макевића, под насловом „Творбена синонимија старословенских именица и њихови континуанти у руском и српском књижевном језику”, израђену под менторским руковођењем проф. др Снежане Вучковић.

1.2. САСТАВ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. МЕНТОР

Име и презиме: др Снежана Вучковић
Звање: ванредни професор
Ужа научна област: Палеославистика
Датум избора у звање: 26. децембар 2023.
Установа у којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

2. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: др Наташа Драгин
Звање: редовни професор
Ужа научна област: Српски језик и лингвистика
Датум избора у звање: 21. јануар 2016.
Установа у којој је запослен: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

3. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: др Биљана Марић
Звање: ванредни професор

Ужа научна област: Русистика

Датум избора у звање: 22. септембар 2020.

Установа у којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

4. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: др Весна Николић

Звање: доцент

Ужа научна област: Српски језик

Датум избора у звање: 22. новембар 2022.

Установа у којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име (име једног родитеља) презиме:	Милош (Миливој) Макевић
Датум и место рођења:	20. септембар 1990. г., Београд (Р. Србија)
Наслов мастер рада:	<i>Лексичке паралеле између руског, српског и пољског језика (на примеру дела В. Распутина „Живи и помни“ и његовог превода на српски и пољски)</i>
Датум одбране мастер рада:	28. септембра 2014. г.
Установа где је одбрањен мастер рад:	Филолошки факултет Универзитета у Београду
Научна област из које је стечено академско звање мастер:	Русистика

III СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА који су објављени или прихваћени за објављивање у оквиру рада на докторској дисертацији

Макевић 2020: М. Макевић, *Судбина малопродуктивних и непродуктивних старословенских суфикса у савременом српском и руском језику*, Доминанты сербской культуры. Материалы I научно-практической школы сербистики, Москва: Издательство Московского университета, 68–74.

IV НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Творбена синонимија старословенских именица и њихови континуанти у руском и српском књижевном језику

V ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Предмет истраживања докторске дисертације *Творбена синонимија старословенских именица и њихови континуанти у руском и српском књижевном језику* докторанда Милоша Макевића јесу структурно-семантичке одлике и типови истокорене творбене синонимије издвојени на материјалу старословенске именичке морфемске творбе, у поређењу са њиховим еквивалентима у творбеним системима савременог руског и српског књижевног језика.

Кандидат је за потребе истраживања анализирао:

а) Именичку морфемску истокорену творбену синонимију на корпусу класичних старословенских рукописа с краја X и почетка XI века (првенствено на материјалу лексикографски обрађеном у речнику *Старославјанский словарь, по рукописям X–XI веков* [ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова], Москва: Русский язык, 1994);

б) Истоврсну појаву на корпусу најпродуктивнијих и централних типова руског и српског књижевног језика (на материјалу релевантних руских и српских дериватолошких речника).

Основни циљеви овог истраживања јесу:

1. творбено-семантички опис стања и функционисања именичке истокорене творбене синонимије на синхронном пресеку старословенског језика, са издвајањем њених основних структурно-семантичких карактеристика и узрока који су условили њену појаву, те постављање типологије старословенске истокорене творбене синонимије;

2. анализа и представљање истих аспеката на материјалу централних и најпродуктивнијих типова истокорене именичке творбене синонимије савременог руског и српског језика;

3. упоредно-типолошко поређење старословенског стања са централним типовима ове творбене и лексичко-семантичке појаве на синхроним пресецима савременог руског и српског књижевног језика, те констатовање основних типолошких сличности и разлика;

4. сагледавање узрока који су могли довести до прекида првобитних синонимских односа на нивоу лексичког значења датих речи;

5. осветљавање неких од базичних теоријских проблема везаних за творбену синонимију: истокорена творбена синонимија и критеријуми њеног дефинисања; однос лексичке и творбене синонимије; однос лексичког и творбеног значења; однос творбене синонимије и лексичке варијантности; класификација основних типова истокорене творбене синонимије; узроци њене појаве; порекло, структура и функционално-семантички аспект синонимичних суфикса итд.

У сваком поглављу докторске дисертације одговара се на неки од циљева који су унапред постављени пред ово истраживање. Ужи циљеви спроведеног истраживања јесу:

1) Циљ поглавља насловљеног *О творбеној синонимији*, односно његовог потпоглавља *Лексичка и(ли) творбена синонимија. Критеријуми издавајања творбених*

синонима јесте осветљавање теоријских аспеката феномена творбене синонимије, чије дефинисање у литератури није једнозначно и повезано је са бројним недоумицама, како у погледу термина којима се ова појава означава (*творбени синоними* / *творбене варијанте* / *творбени дублети*), тако и у погледу одређивања критеријума за њено издвајање (синонимија творбених афикса \Leftrightarrow синонимија која поред синонимичних творбених афикса подразумева и присуство истокорених основинских речи). Поред тога, у славистичкој дериватолошкој литератури срећу се и различита стајалишта у погледу дефинисања односа истокорене творбене синонимије и лексичке варијантности (засебне речи \Leftrightarrow творбене варијанте једне исте лексеме) и разграничења једнокорених творбених синонима и паронима. Поглавље је писано с намером да се дође до појмовно-термиолошких одређења важних за ово истраживање и да се постави опсег појма *творбена синонимија* у опозицији према другим појмовима који се неуједначено у литератури под њега подводе.

2) Основни циљеви анализе спроведене у поглављу *Старословенска творбена синонимија* тичу се: а) осветљавања структурно-семантичког аспекта, путева настанка и функционисања синонимичних истокорених именичких творбених типова у контексту односа према њиховим грчким еквивалентима (проблем калкирања и настанак књишких старословенских неологизама); б) разматрања истокорене творбене синонимије у контексту унутарсистемских односа старословенског творбеног система; в) могућности прецизнијег дефинисања њиховог често дифузног лексичког значења полазећи од ужег текстуалног контекста у којем се ове лексеме јављају и ширег контекста садржајно-тематски специфично оријентисаног богословског текста; г) проблема дефинисања неких посебних и специфичних типова старословенске истокорене творбене синонимије и др.

3) Када је посреди анализа истокорене творбене синонимије на материјалу савременог руског и српског књижевног језика (поглавља *Творбена синонимија у руском језику* и *Творбена синонимија у српском језику*) – основни циљ јесте да се на корпусу који чине најпродуктивнији и централни типови истокорене творбене синонимије констатују могуће конзервативне, устаљене, наслеђене одлике (потврђене и на старословенском нивоу), а с друге стране и потенцијалне иновативне особености, поникле током историјског развика ова два словенска књижевна језика у контексту различитих књижевнојезичких традиција које су обележиле њихово формирање.

4) Један од најважнијих посебних циљева који је кандидат поставио на самом почетку рада, било је објашњење узрока настанка синонимичних истокорених творбених типова (у различитим именичким творбено-семантичким категоријама), те осветљавање разлога који условљавају могућу десинонимизацију ових конкурентних форми.

5) Посебан циљ тицао се и могућности њихове класификације (расподеле на опште и посебне типове или класе) према начину постанка и базичним структурним карактеристикама, као основи погодној за упоредно-типолошко поређење.

У целини гледано, истраживање има за циљ и да буде прилог историјској славистичкој дериватологији која проблему творбене синонимије приступа као историјском језичком феномену, сагледавајући је у контексту динамике деривационих процеса и деривационих односа.

VI ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

У овом истраживању провераване су различите хипотезе:

1) Појава истокорене творбене синонимије има различите узроке и зависи како од унутарјезичких (унутарсистемских), тако и изванјезичких чинилаца.

2) Узроци појаве истокорене творбене синонимије могу бити детерминисани истим, али и различитим факторима на сваком од три разматрана синхрона пресека.

3) Један од основних узрока појаве старословенске истокорене синонимије везан је за саму природу језика старословенских канонских богословских текстова, насталих превођењем са грчког језика.

Наиме, пред првим словенским преводиоцима био је задатак да пренесу сложен филозофско-богословски садржај (првенствено) грчких богословских текстова, што је условило потребу за стварањем различитих номинационих поступака у процесу превођења. Ти поступци су били веома разноврсни и упућују на то да су први словенски преводиоци били изузетно инвентивни и самосвојни, те да се и на само калкирање може гледати као вид специфичног и оригиналног начина грађења нових речи. У бројним случајевима они су нове речи стварали не само онда када за одговарајући појам није постојала еквивалентна словенска реч, већ и тада када се одређеним творбеним поступком желео нагласити књишки карактер датог израза. Ти књишки неологизми су се онда укорењивали у лексичком инвентару одређене преписивачке школе, даље ширили следовањем одређеног преписивачког манира и функционисали напоредо са постојећим синонимним старим словенским речима. Творба изведеница у највећем броју случајева вршена је независно од грчких образаца и без правилности у погледу употребе одговарајућег словенског суфикса за дати суфикс грчког оригинала. У процесу превођења појавили су се преводни еквиваленти који одговарају једној грчкој речи, а онда су се они употребљавали и за превод других грчких речи, блиских по значењу или синонимних итд. Све то је довело до тога да се старословенски лексички и творбени систем одликује неустаљеним и прекомерним корпусом лексичке и творбене синонимије, у изукрштаним везама и односима са одговарајућим системом грчког језика.

4) Током столећа развоја црквенословенске литературе, а онда и током формирања лексичких, творбених и стилистичких норми данашњих словенских језика, систем старословенских творбено синонимичних истокорених лексема претрпео је суштинске промене и многе од тих лексема данас нису познате. С друге стране очекује се да су неке од њих очуване у првобитном или измењеном значењу, било као део активног лексичког фонда било архаизоване.

5) Различити путеви током којих се формирао руски односно српски књижевнојезички израз утичу на степен очуваности или положај неких старословенских по пореклу творбено-лексичких особености у њиховим данашњим језичким системима.

У руској књижевнојезичкој традицији црквенословенски језик руске редакције постао је једним од основних извора формирања савременог руског књижевног језика, у којем старословенизми представљају значајан лексички слој. Многе особености које разликују старословенски од староруског језика, почеле су се временом поимати као жанровско-стилистика обележја или као обележја књижевног и разговорног, односно архаичног и савременог облика израза. Због прекида црквенословенских струја у процесу формирања српског књижевног језика, из њега су, на супрот руском, постепено ишчезли бројни старословенизми.

6) Појава континуираног обнављања лексичког и творбеног система руског и српског књижевног језика, путем инокосних иновација или путем позајмљивања, наћи ће одраза и у појавама истокорене творбене синонимије на овим синхроним пресецима.

7) Иако творбени системи словенских језика показују типолошко јединство у погледу творбених средстава – начина творбе, модела творбених типова, са умногоме подударним инвентаром творбених форманата – они се одликују и њиховом веома неједнаком семантичком и функционалном вредношћу. Због тога се претпоставља и да ће се поједини конкретни модели у којима се појава истокорене творбене синонимије манифестује одликовати различитом, за сваки од језика особеном употребом суфикса који се налазе у творбено синонимичним, изофункционалним односима.

8) Једна од закономернијих тенденција у процесу развитка првобитних творбено синонимичних истокорених лексема, јесте њихова десинонимизација, путем семантичке и стилистичке диференцијације.

Имајући у виду представљене основне хипотезе истраживања, кандидат је у раду, у засебним поглављима, посветио пажњу сваком од ових аспекта, које ће истраживањем проверити и тако успоставити везу између апстрактно (теоријски) датих претпоставки с једне стране и чињеничне датости са друге.

VII КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Припремајући га према *Упутству о облику и садржају докторске дисертације*, кандидат је свој рад изложио у шест поглавља (рачунајући и поглавље посвећено списку литературе), на укупно 150 страна.

Рад има јасну, логичну и кохерентну структуру. Поглавља у раду су добро постављена, с назнаком теме која ће се у њима обрађивати (у уводном делу) и са закључним сегментом у којем се сумарно представљају резултати до којих се анализом дошло. Композиција њихових унутрашњих потпоглавља јасна је и прегледна.

Кратак опис садржаја докторске дисертације је следећи:

1. У уводном поглављу дисертације кандидат је у општим цртама представио основне карактеристике старословенског лексичко-творбеног система, са констатовањем његових различитих по пореклу лексичких слојева и указивањем на садржајно-тематску и квантитативну ограниченост старословенских канонских текстова. Он је, поред тога, назначио и основне разлике које се тичу положаја старословенског наслеђа у историјском формирању руске односно српске лексичке, творбене и стилистичке норме (т. 0.1). У следећем потпоглављу излажу се предмет и задаци истраживања, са указивањем на оквири (омеђења) у којима се анализа корпуса одвијала: а) представљање грађе у оквиру лексичко-семантичких група речи → творбено-семантичких категорија → конкретних синонимичних творбених типова издвојених према расподели синонимичних, изофункционалних суфикса као њихових конститутивних елемената; б) разматрање истокорене именичке творбене синонимије првенствено на корпусу суфиксне деривације као најпродуктивнијег типа именичке морфемске творбе (укључујући и суфиксирание сложенице као најпродуктивнији модел старословенских композита, префиксално-суфиксалну деривацију, али, по изузетку, и неке репрезентативне примере префиксалне деривације која за именичку творбу није својствена); в) упоредно-типолошка поређење стања старословенске истокорене творбене синонимије са најпродуктивнијим и централним типовима руске и српске творбене синонимије (а не са стањем ове творбене појаве у целини)) (т. 0.2). Надаље су у посебним потпоглављима представљени извори корпуса (старословенски, руски и

српски) и методи истраживања (описни, текстолошки, упоредно-типолошки, упоредно-историјски) (т. 0.3), затим су истакнути циљеви истраживања (т. 0.4), да би на крају овог поглавља биле дате и неке напомене о композицији рада и техничком уређењу текста (т. 0.5).

2. У првом поглављу дисертације (*О творбеној синонимији*) сагледавају се теоријски аспекти феномена истокорене творбене синонимије у релевантној руској и српској дериватолошкој литератури. Затим се кандидат одређује у погледу становишта које он заступа, даје основна појмовно-термиолошка одређења важна за ово истраживање и наводи критеријуме којима се руководи приликом издвајања синонимичних истокорених творбених типова (т. 1.1). У другом делу овог поглавља кандидат се осврће на питање типологизације истокорене творбене синонимије и на извор теоријско-методолошког упоришта за овај део своје анализе (т. 1.2).

3. У другом поглављу (*Старословенска творбена синонимија*) анализира се истокорена именичка творбена синонимија на материјалу старословенских канонских текстова. Она је разматрана у оквиру три засебна потпоглавља издвојена према основним општим типовима у којима се остварује – *Синонимија истокорених деривата са генетски различитим творбеним суфиксима* (т. 2.1); *Синонимија истокорених деривата код којих је други члан творбено синонимичног пара лексема секундарно афиксиран* (т. 2.2); *Синонимија двеју истокорених лексема: прве, која је синхронно гледано проста или упрошћена (неафиксирана) и друге, чија је структура творбено-морфемски дељива* (т. 2.3), да би затим анализа била организована према лексичко-семантичким групама речи и, унутар њих, по засебним творбено-семантичким категоријама у оквиру којих се разматрани синонимични творбени типови јављају.

У оквиру сваке од издвојених творбено-семантичких категорија кандидат представља:

а) парове творбено синонимичних истокорених творбених типова; њихове мотивне речи; податак о њиховој фреквенцији у стил. канонским текстовима; грчке еквиваленте; текстуални контекст у којима се јављају; лексичка значења; библиографско упућивање на извор навођења; кратак коменатар везан за неке особености њихове творбено-морфемске структуре, начин творбе, фонетске варијанте, могуће морфонолошке алтернације, семантичку или стилистичку диференцијацију, пренесена значења, етимологију и др.;

б) основне податке о констатованим синонимичним суфиксима (њихово порекло, творбено значење и творбена функција, продуктивност и др.);

в) опште одлике разматраног типа творбене синонимије (на структурном и семантичко-функционалном плану) и

г) опште узроке њихове појаве.

На крају поглавља (т. 2.4) дата је типологизација старословенске творбене синонимије (општи типови и подтипови).

4. У трећем поглављу дисертације представљају се основне карактеристике истокорене творбене синонимије у руском књижевном језику. Кандидат најпре даје кратак преглед основних етапа развитка руског књижевног језика (т. 3.1), а затим преглед најфреквентнијих руских синонимичних творбених типова издвојених у оквиру творбено-семантичких категорија, са подацима о суфиксима који се у њима јављају, њиховом пореклу и продуктивности, творбеним значењима, семантичкој или стилистичкој диференцијацији датих лексема итд. На крају сваког од одељка даје се преглед општих структурно-семантичких одлика разматраних творбених синонима и издвајају основни узроци њихове појаве (т. 3.2). У завршном потпоглављу представљени су основни типови руских истокорених творбених синонима (т. 3.3).

5. Четврто поглавље дисертације посвећено је прегледу основних карактеристика истокорене творбене синонимије у српском језику. Организовано аналогно претходном поглављу, и у њему се даје преглед историјских етапа развоја српског књижевног језика (т. 4.1), издвајају најфреквентнији типови творбено синонимичних истокорених лексема, описују њихове основне структурно-семантичке карактеристике и наводе претпостављени узроци њихове појаве (4.2), те се, на његовом крају, даје и типологизација српске истокорене творбене синонимије (4.3).

6. Пето, закључно поглавље, доноси поредбену анализу општих одлика творбене синонимије на сва три разматрана синхрона пресека (т. 5.1), поредбену анализу потенцијалних општих (спољних, унутарјезичких, семантичких, стилистичких) узрока који мотивишу јављање ове лексичко-творбене појаве (5.2) и завршну типологизацију свих разматраних општих и посебних типова истокорене творбене синонимије (збирно, за сва три синхрона пресека) (т. 5.3).

7. Шесто, завршно поглавље, чини библиографија коришћене стручне литературе и извора. Увид у списак литературе (јединице су навођење цитатним стилем „презиме аутора – година издања“) показује да је кандидат остварио преглед најрелевантнијих научних публикација, првенствено на руском и српском језику.

VIII ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС

Приказ остварених резултата

1. Дефинисање појма *творбена синонимија* значајно је с обзиром на то да у славистичкој дериватолошкој литератури постоји неуједначеност у погледу типова језичких јединица које се под обим овог појма подводе. Он се у овом раду односи на синонимију истокорених творбених типова у чијој се творбено-морфемској структури налазе генетски и материјално различити али изофункционални, семантички еквивалентни творбени афикси, способни да граде речи које припадају истој творбено-семантичкој категорији. Кандидат, међутим, поред овако дефинисаног основног типа истокорене творбене синонимије, у домен исте појаве укључује и типове који се у основи свде на синонимију основинске и од ње изведене речи, остварену помоћу два творбена процеса: а) секундарном афиксацијом, у типовима код којих се у творбено-морфемској структури првог члана творбеног пара налази прост суфикс, а у другом је дата творбена структура проширена додавањем још једног суфикса који дато творбено значење, по правилу, не мења; б) обнављањем творбено-морфемске структуре неких, на синхронном пресеку датог језика простих лексема.

Да би одговорио на питање да ли су истокорени творбени синоними различите речи или творбено-морфолошке варијанте једне исте лексеме и да би поставио однос између лексичке и творбене синонимије – кандидат подваја лексички и творбени план њихове интерпретације и сматра да су истокорени творбени синоними две различите истокорене речи чија се синонимија остварује на нивоу творбеног значења лексема. Док се лексичко значење остварује на нивоу лексеме, па је и ниво његове репрезентације номинациона јединица тј. лексема, творбено значење је формално изражен тип значења: оно се издваја на нивоу творбених типова као ново значење настало из споја значења дате творбене основе и значења датог творбеног афикса (стр. 25). У овом раду се, према томе, истокорена творбена синонимија разматра као особен тип творбено синонимичних односа остварених на нивоу творбених типова, које одликује: генетски идентична, истокорена основинска реч, генетски различити творбени афикси и исто или блиско творбено значење (стр. 26).

Кандидат се у раду бавио и низом других базичних питања словенске дериватологије: односом творбених синонима и творбених варијанти и дублета; односом истокорене творбене синонимије и паронимије; дефинисањем синонимичних и варијантних суфикса; разматрањем суфиксног значења и функције; појмом суфиксна продуктивност; односом морфемске и семантичке деривације; настанком перинтегрисаних и сложених суфикса; узроцима и начинима настанка истокорене творбене синонимије; тенденцијама у развоју творбено-синонимичних односа и др.

2. Старословенску истокорену творбену синонимију кандидат је разматрао у оквиру претходно издвојених општих типова у којима се она остварује – *Синонимија истокорених деривата са генетски различитим творбеним суфиксима; Синонимија истокорених деривата код којих је други члан творбено синонимичног пара лексема секундарно афиксиран; Синонимија двеју истокорених лексема: прве, која је синхронно гледано проста или упрошћена (неафиксирана) и друге, чија је структура творбено-морфемски дељива*).

Представићемо у основним цртама резултате те анализе.

2.1. Структурно-функционални аспект анализе спроведене у оквиру првог разматраног типа показао је да у старословенским синонимичним истокореним творбеним типовима учествују генетски различити изофункционални творбени афикси, како они који су примарно везани и типични за дату творбено-семантичку категорију, тако и они који су могли ширити свој функционално-семантички дијапазон и јављати се у различитим творбено-семантичким категоријама.

Ширење функционално-семантичког домена употребе неких по пореклу прасловенских суфикса био је, сматра аутор, и један од главних узрока појаве овог вида творбене синонимије јер су они, будући и веома продуктивни, почели конкурисати неким другим суфиксима. Најизразитији пример ове појаве аутор налази у оних творбених типова код којих се један члан пара одликује присуством перинтеграцијом насталог псл. суф. **-ьникъ* (пониклог у кругу адјективних творбених база), који је на старословенском нивоу био и најпродуктивнији творбени елемент када су у питању називи за лица мушког пола. Он конкурише не само малопродуктивном суфиксу *-атајъ* (уп. *позоратаи* ⇔ *позоръникъ*), него и суфиксу *-(i)tel'ь* типичним за категорију *nomina agentis* (*зацитителъ* ⇔ *зацитъникъ*), те суфиксима *-ьѣй(i)* / *-ьѣй(i)* (*кѣйгъчичи* ⇔ *кѣйгъчичъникъ*), *-ьсь* (*четврѣтовластьць* ⇔ *четврѣтовластьникъ*) и *-ar'ь* (*вратаръ* ⇔ *вратъникъ*), у оквиру творбено-семантичке категорије *nomina professionis*. Примери се срећу и код творбених типова који носе творбено значење *nomina instrumenti* (уп. нпр. *почърпало* ⇔ *почърпальникъ*, *свѣтило* ⇔ *свѣтильникъ*), где кандидат констатује продирање најпродуктивнијег стел. суфикса лица и у семантичко поље предмета.

Ово запажање показује да је морфофонолошка способност овог псл. суфикса да шири свој функционални обим, да се везује за различите типове творбених основа, аналошки распростире и учествује у различитим творбено-семантичким категоријама – била и узроком његове велике продуктивности не само на старословенском нивоу, него и данас. Тај суфикс је прошао кроз процес граматикализујућег карактера, генерализујући опште значење упућивања на припадност датог појма супстантивној лексичко-граматичкој класи, а смањујући способност изражавања неких посебних творбених значења, те је, како и кандидат у раду запажа, он „класификативног карактера“ (стр. 59). У представљеној типологизацији старословенске творбене синонимије, датој на крају поглавља, аутор овај модел творбене синонимије наводи као засебан тип јер, историјски гледано, у њему конкуришу суфикси који примарно нису били изофункционални.

Однос према еквивалентним грчким лексемама аутор не разматра доследно, за сваки од издвојених синонимичних истокорених творбених типова, али се на тај аспект осврће у закључним разматрањима овог потпоглавља. Он том приликом следи становиште В. Јефимове која сматра да ако су у питању изведенице са продуктивним прасловенским суфиксима, мотивисане и на словенској равни, не треба говорити о калкирању, већ их треба сврстати у инокосну словенску творбу. Ипак, неки примери показују да је уподобљавање творбене структуре датих лексема према различитим творбеним моделима грчких истозначних или блискозначних лексема, могло бити једним од узрока појаве старословенске истокорене творбене синонимије (уп. нпр. грч. $\rho\acute{\upsilon}\beta\tau\eta\varsigma \rightarrow$ **ИЗБАВИТЕЉЪ** \Leftrightarrow супст. пратицип $\acute{o} \rho\acute{\upsilon}\beta\omicron\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma \rightarrow$ **ИЗБАВЊНИКЪ**).

Кандидат даље запажа да је истокорена творбена синонимија овог општег типа најкарактеристичнија за творбено-семантичку категорију *nomina abstracta*, у којој се среће и највећи број истокорених творбених типова. За њу је такође особена и појава синонимских редова тј. низа истокорених изведеница са различитим изофункционалним суфиксима (уп. нпр. **ОУКОРЪ** \Leftrightarrow **ОУКОРИЗНА** \Leftrightarrow **ОУКОРЈЕНИЕ**, **ПРОЊЪРЪ** \Leftrightarrow **ПРОЊЪРИЕ** \Leftrightarrow **ПРОЊЪРСТВО**, **ПРАВСТЪ** \Leftrightarrow **ПРАВОТА** \Leftrightarrow **ПРАВЪИИ** \Leftrightarrow **ПРАВЪДА** и др.). Разматрани типови превасходно спадају у слој књишких старословенских неологизама, са сразмерно великим бројем истозначних или блискозначних грчких еквивалената, што може указивати и на настојање старословенских преводилаца да варијантама творбено-морфемске структуре њихови различити грчки еквиваленти буду на неки начин и формално одражени. С друге стране и о потрази за „правом речју“ која би сложени филозофско-богословски садржај грчких оригинала што адекватније пренела и одразила.

На семантичко-функционалном плану анализе аутор констатује да се на старословенском нивоу већ срећу показатељи распада првобитних синонимичних односа и да неки примери указују на процес десинонимизације на нивоу лексичког значења датих речи. Те промене се првенствено односе на развитак неких конкретнијих или специјалних значења код једног члана творбено синонимичног пара лексема (уп. нпр. творбене синониме **ПОВЪДИТЕЉЪ** \Leftrightarrow **ПОВЪДЪНИКЪ** и развитак значења ‘знак, симбол победе’ у другом члану пара, или лексему **БЛАГЪИИ** која развија и значење ‘иметак, имућство’ и сл.). Уопште узев може се констатовати, на основу текстуалног контекста у којем се ове лексеме јављају, да је њихова семантика често дифузна и да се не могу јасно подвојити различите смисаоне нијансе које би указивале на већа или мања подвајања у значењу.

2.2. Други издвојени општи тип старословенске творбене синонимије – представља једно од маркантнијих обележја старословенског творбеног система. То је синонимија истокорених творбених типова код којих се један члан пара одликује простим по структури афиксом, а други настаје на основу њега и секундарно је афиксиран (модел **БЛАГОСТЪ** ~ *blag-ostъ* \Leftrightarrow **БЛАГОСТЪИИ** ~ *blag-ost-yn’i*).

Осветљавање овог типа истокорене творбене синонимије била је прилика и за важно разматрање историјског процеса настанка сложених по структури суфикса: „Могли бисмо рећи да секундарна афиксација може представљати и прелазну етапу у процесу трансформације оваквих суфиксалних комплекса у сложене суфиксе. Када дати суфиксални комплекс почне самостално да функционише и јавља се и изван круга датих творбених односа, тада се може говорити о правом сложеном суфиксу.“ (стр. 60). Најкарактеристичнији пример јесте онај који се тиче формирања сложеног суфикса *-bstv-ije*, насталог у процесу секундарне афиксације изведеница које у својој творбеној структури имају псл. суфикс **-bstvo* (модел **БОГАТСТВО** ~ *bogat-ъstvo* \Leftrightarrow **БОГАТСТВОИЕ** ~ *bogat-ъstv-ije*). Пуно семантичко поклапање изведеница суфиксима *-bstvo* и *-bstv-ije*,

као и фонетска блискост њиховог формантског дела – довели су у даљем развоју до тога да се и други суфикс могао самостално употребљавати, везивати за исти тип творбених основа и ступати у исте односе мотивисаности као и суфикс *-*bstvo*.

Као што је уочено и код претходно анализираних типа, у неким члановима оваквих парова може се констатовати секундарни развој значења (уп. нпр. **праздњѣствіе** и у значењу ‘светковина, прослава’, **хѣдожѣствіе** ‘ремек-дело, рукотворина’, **милость** // **милостѣни** ‘милостиња’, **неприазнь** ‘ђаво, зао дух’, **цѣсарѣствіе** ‘царски дворац’ и сл.).

Узроке појаве овог типа творбене синонимије кандидат налази у замени малопродуктивних творбених типова продуктивнијим, мотивисаној потребом за већом формалном изражајношћу (уп. нпр. **исходатаи** ⇔ **исход-атаи-никъ**) и разлозима стилистичке природе који се свде на експресивизацију, наглашавање већ изражених творбених значења или пак истицање књишког карактера датих лексема (уп. нпр. **благ-ость** ⇔ **благ-ост-ѣни**). У најпродуктивнијем моделу овако дефинисане творбене синонимије (код истокорених изведеница суфиксима *-bstvo* / *-bstv-ije*) – аутор види и одјек традиције одређене преписивачке школе која је могла утицати на провлађивање једних, односно мању заступљеност других творбених типова. У неким пак констатованим паровима, јасно се огледа подражавање грчких предлога (уп. нпр. секундарно префиксирани творенице **причастѣникъ** ⇔ **сѣ-причастѣникъ**).

2.3. Трећи издвојени општи тип односи се на појаву која није специфично старословенска, а узрокована је смеђивањем непродуктивних, деетимологизованих или архаичних – продуктивних (за дати синхрони пресек) творбеним моделима. За њега је карактеристично додавање продуктивних творбених афикса на прсте са старословенског гледишта лексема (типа **срамъ** ⇔ **срам-ота**), обнављање творбене структуре лексема изведених афиксима који су на старословенском нивоу непродуктивни (типа **ненавистъ** (**nenavid-ъ* ⇔ **nenavideti*) ⇔ **ненавист-иѣ**), те обнављање творбено-морфемске структуре супстантивизираних прасловенских придева (тип **вѣдова** ⇔ **вѣдов-ица**).

Узроке настанка овог типа творбене синонимије кандидат тражи у потреби за већом формалном изражајношћу оствареној аналошким уподобљавањем према најпродуктивнијим творбеним типовима дате творбено-семантичке категорије, затим у потреби за диференцијацијом значења у контексту богословске оријентисаности стсл. текстова (уп. **господъ** ⇔ **господ-инъ**), као и тежњи да се неким архаичним моделима старих словенских композита прида књишки карактер (уп. **чародѣи** ⇔ **чародѣица**). Када су у питању односи типа **дѣва** ⇔ **дѣвица**, кандидат претпоставља унутарморфолошку диференцијацију између старе придевске и именичке форме, док се разлог појаве истокорених творбених синонима реда **назарѣи** ⇔ **назарѣиниъ**, по његовом мишљењу, налази у различитим поступцима морфолошко-творбене адаптације грчких позајмљеница.

2.4. Типологизација старословенске творбене синонимије, дата на крају овог поглавља, вршена је према структурно-функционалним особеностима старословенских синонимичних творбених типова. Она показује да се поред три претходно издвојена и анализирана централна типа, старословенски творбени систем одликује још неким, мање заступљеним типовима и подтипovima.

Њих представљају истокорени творбени типови са морфолошки варијантном творбеном основом (уп. нпр. **податељъ** [← **пода-ти**] ⇔ **подадитељъ** [← **подати**, 3. л. мн. през. **подадатъ**] или основом која нема исту лексичко-граматичку категоријалну припадност (уп. нпр. **пив-ѣца** [← **пити**] : **пиан-ица** [← адјективизирани *ptc. praet. pass.*

пианъ], затим примери код којих се творбена синонимија констатује између типова који представљају карике истог творбеног ланца, раздвојене једним деривационим кораком (уп. нпр. *сѡвѣдѣ-ниѣ* (←*сѡвѣдѣти*) ⇔ *сѡвѣдѣтель-ство* (← *сѡвѣдѣ-тель* ← *сѡвѣдѣти*) ⇔ *сѡвѣдѣтельство-ниѣ* (творбени тип која се у односу на претходни одликује секундарном афиксацијом), те модел творбене синонимије који се одликује суплетивним основама (уп. *отъшѡл-ѡць* [←*отити*; изведеница формирана од суплетивне основе *ptc. praet. pass.* овог глагола, добијене аналошким укрштањем са блискозначним глаголом **hoditi*] ⇔ *отход-ѡникъ* [← *от(ъ)ходити*]).

Синонимију творбених типова са суфиксима *-(e)*nije* односно *-(e)*tije* (*убиѣниѣ* ⇔ *оубитиѣ*) тј. оних чији су творбени модели настали у оквиру, генетски гледано – истог творбеног типа (изведенице истим суфиксом *-(e)*tije* од различито суфиксираних пасивних партиципских основа), кандидат не узима у обзир јер њихове суфиксе не одређује као синонимичне већ као варијантне на нивоу старословенског језика (в. стр. 26–27).

3. Преглед најфреквентнијих типова руске истокорене творбене синонимије кандидат започиње излагањем о историјским етапама развитка руског књижевног језика, желећи да укаже на то да један од узрока појаве неких руских истокорених творбених типова може бити повезан и са различитим језичким традицијама на којима се савремени руски књижевнојезички израз изградио (црквенословенска и народна руска језичка струја).

Анализа истокорене руске именичке творбене синонимије вршена је на материјалу најфреквентнијих, базичних синонимичних творбених типова, издвајаних у оквиру лексичко-семантичких група, односно творбено-семантичких категорија које се у њих сврставају: називи лица (*nomina agentis* и *nomina professionis*; *nomina attributiva personalia*; *nomina nationalia et regionalia*; *nomina mota* тј. мовирани фемининативи); апстрактни називи (*nomina actionis* и *nomina acti*; *adjektivabstracta*); именице субјективне оцене. Мањи број примера истокорене творбене синонимије кандидат бележи и у категоријама *nomina instrumenti* (оруђа) и *nomina loci*.

Представићемо централне аспекте анализе у овом делу кандидатовог рада.

3.1. У групи истокорених синонимичних творбених типова који се односе на творбено-семантичке категорије *nomina agentis* и *nomina professionis*, кандидат осветљава појаву неких суфикса који су развијени на руском терену или су на одређеној историјској етапи развитка руског језика стекли већу продуктивност, попут суфикса *-ѡик/-ѡик* (бележи се од 13. века) и његових перинтегрисаних деривата, или псл. суфикса **-alъ* који је продуктивност развио само у западној и источној групи словенских језика. Појава тих суфикса на историјској сцени и развитак њихове творбене продуктивности, условила је, по мишљењу аутора и појаву нових (у поређењу са старословенским нивоом) односа творбене синонимичности будући да су они конкурисали неким већ постојећим творбеним моделима (уп. *котельѡик* ⇔ *котельник*) или пак ступали у узајамне односе конкурентности (уп. *стригаль* ⇔ *стригальѡик*).

Други пут обнављања инвентара суфикса који учествују у синонимичним творбеним односима долазио је од стране позајмљеница које су у руски лексички систем доспевале на различитим историјским етапама. Из њихове структуре су затим могли бити издвајани суфикси који су се уклапали у руски творбени систем, са могућношћу додавања и на домаће творбене основе: „Тако издвојени страни по пореклу суфикси могли су бити конкурентни инокосним словенским и у неким случајевима заузети највиши положај на скали продуктивности, условљавајући, у неким случајевима и смањење продуктивности, потискивање односно архаизацију неког домаћег суфикса.“ (стр. 89). Уп. нпр. примере *карикатурист* ⇔ *карикатуриѡик*,

торпедист ⇔ *торпедник*, *гравировщик* ⇔ *гравёр* и сл., или оне где узајамно конкуришу два по пореклу страна суфикса: *дуэлист* ⇔ *дуэлянт*. Код назива за лица женског пола, поред узајамно конкурентних псл. по пореклу суфикса **-ка* (у рус. и са варијантним обликом *-ичка*), **-іса*, **-ун'і* (рус. *-иня*) (уп. нпр. *домовладелка* ⇔ *домовладелица*, *хирургичка* ⇔ *хирургиня*) – кандидат бележи и појаву нових „разговорно-народних“ (*-иха*, *-ша*) или страних по пореклу суфикса (*-есса*, *-иса*), који су се такође могли јављати у моделима који конкуришу старим словенским творбеним типовима (уп. нпр. *агентка* ⇔ *агентесса*, *рецензентка* ⇔ *рецензентиха*, *танцорка* ⇔ *танцорша*) или бити узајамно конкурентни (*директриса* ⇔ *директорша*).

Како кандидат утврђује, најизразитија семантичко-функционална одлика ових творбених синонима јесте њихово стилистичко дифренцирање тј. везивање за сферу разговорни односно књижевни језик, нпр. у случајевима типа *котельщик* – *котельник* ‘мајстор за котлове’ где се варијанта са суфиксом *-щик* везује за разговорну сферу, или у случају изведеница са суфиксом *-иня* који се у књижевном језику ређе среће. Поред тога, он запажа да неке од суфикса који се срећу у групи назива за лица женског пола одликује и изразитија експресивна обележеност (нпр. код изведеница суфиксима *-иха* и *-ша*).

Творбено-семантичку категорију *nomina attributiva personalia* (у коју кандидат сврстава називе лица мотивисане неком њиховом квалитативном или квалитативно-вредносном карактеристиком тј. као носиоце физичких или психофизичких својстава) одликује присуство суфикса који носе експресивно-емоционално творбено значење и често су везани за разговорни дискурс (попут суфикса *-ыш*, *-ун*, *-яга* и др.). Творбени типови у којима се они јављају некада ступају у синонимске односе са онима који имају стилски неутралнију боју (уп. нпр. *глупец* ⇔ *глупыш* разг. ‘глупан’, *лжец* ⇔ *лгун* ‘лажовчина’, *простец* ⇔ *простяга* разг. ‘прост човек, простак’ итд.), док код других забележених парова овог подвајања нема јер су подједнако експресивно обележени (уп. *простуха* ⇔ *простушка*, *жадюга* ⇔ *жадоба*, *растерёха* ⇔ *растеряха*, *бедняк* ⇔ *бедняга*, *ловчила* ⇔ *ловкач* итд.). Појаву псл. агентивних суфикса **-инь* и **-ась* у овој категорији у руском језику, аутор тумачи ширењем њиховог функционално-семантичког дијапазона и на категорије које им примарно нису биле својствене. Богатство и разноликост синонимичних творбених типова у овој категорији условљена је пре свега потребом за нарочитом формалном обележеношћу субјективног става њихових номинатора.

У оквиру творбено-семантичке категорије *nomina nationalia et regionalia* најпродуктивнији су у руском језику суфикси *-ец* и *-чанин*. Аутор опширније представља начин постанка суфикса *-чанин* и издваја узроке због којих је он у овој категорији заузео централно место, истовремено потискујући неке друге суфиксе на периферију система. Та његова растућа продуктивност разлог је и његовог учешћа у највећем броју посведочених истокорених творбених типова (уп. *костромчанин* ⇔ *костромич*, *крымчанин* ⇔ *крымчак*, *пинчанин* ⇔ *пинчук*). Карактеристична за ову групу је и појава синонимских редова, у низовима од од по три или чак четири назива за становника одређеног места (уп. *львовец* ⇔ *львовчанин* ⇔ *львовянин* (од *Львов*); *тоболец* ⇔ *тобольчанин* ⇔ *тоболянин* ⇔ *тоболяк* (од *Тобольск*) и сл.).

Значајно је споменути да се у овом одељку кандидат осврће и на разлоге историјске променљивости односа творбене синонимије, узроке који су довели до архаизације или истискивања једног члана пара другим, да констатује неутрализацију опозиције разговорно / књишко или стилски неутрално / стилски обележено и сл.

Као основне узроке појаве истокорене творбене синонимије у лексичко-семантичкој групи назива за лица, кандидат издваја следеће: а) појаву нових домаћих

суфикса или оних који су продуктивност развили на историјској етапи постојања руског језика (као што су нпр. *-цик/-чик, -ал, -яга, -ич, -чук, -иха*); б) појаву страних по пореклу суфикса (нпр. *-ист, -ант, -ор, -есса, -иса*); в) јачање продуктивности неких суфиксних варијанти (нпр. *-(и)лицик, -чанин, -чанка, -ичка*); г) стилска опозиција разговорно / књишко; д) ширење функционално-семантичког дијапазона неких суфикса и на категорије које им примарно нису биле својствене (агентивних суфикса *-ун* и *-ач* у категорији *nomina attributiva personalia*).

3.2. У оквиру лексичко-семантичке групе апстрактних назива, аутор издваја творбено-семантичке категорије *nomina actionis (nomina acti)* и *adjektivabstracta*, у оквиру које се, као и на старословенском нивоу, среће велики број истокорених синонимичних творбених типова.

У групи девербатива, најфреквентнији су парови са суфиксима *-(н)ие* и *-(ов)ка* (модел *вербование* \Leftrightarrow *вербовка*). Кандидат истиче да се у руском језику „суфикс *-(н)ие* увек сматрао књишким, највероватније јер стел. и цсл. нису познавали суфикс *-ка* у датом значењу“ (стр. 99). У савременом језику превагу има суфикс *-ка*, што се посведочава узорком фреквенције неких творбено-синонимичних парова лексема (уп. нпр. *сушение* (11) \Leftrightarrow *сушка* (294)). У овој класи назива врло су чести примери синонимије у творбеним типовима који имају исту, страну по пореклу основу и домаће, односно стране семантички еквивалентне суфиксе (тип *изолирование* \Leftrightarrow *изоляция*).

У групи *adjektivabstracta* највећи број творбено синонимичних творбених парова чине они код којих се у једном члану пара налази апстрактни псл. суфикс **-ость* (уп. *непокорность* \Leftrightarrow *непокорство, мелкость* \Leftrightarrow *мелкота, крутость* \Leftrightarrow *крутизна, злость* \Leftrightarrow *злоба, своенравность* \Leftrightarrow *своенравие, примитивность* \Leftrightarrow *примитив, объективность* \Leftrightarrow *объективизм*). Аутор констатује да му у новије доба по продуктивности конкурише и суфикс *-ство* (уп. *упорность* \Leftrightarrow *упорство*, са варијантном придевском творбеном основом – пуном и скраћеном) и страни по пореклу суфикс *-изм* (типа *универсальность* \Leftrightarrow *универсализм* ‘универзалност’, са извесним подвајањем у погледу семантике у неким од примера).

Узроке појаве истокорене творбене синонимије у класи апстрактних назива аутор издваја на крају овог одељка: а) номинациона потреба за стварањем великог броја назива за нове апстрактне појмове, која је задовољавана већ постојећим творбено синонимичним словенским средствима; б) раст продуктивности неких псл. по пореклу суфикса у историјском развоју руског језика (нпр. **(ов)ка, -изна*), те слабљење неких других (**(н)ије*); в) раст продуктивности неких суфикса који примарно за дату категорију нису били својствени (као у случају псл. **-ька*); г) појава нових страних по пореклу суфикса (нпр. *-(а)ция, -аж, -ура*); д) сложени процеси морфолошко-творбене адаптације лексике страног порекла (типа *изолировать* \rightarrow *изолирование / изоляция*).

3.3. Највећи број истокорених творбених синонима кандидат констатује у класи именица субјективне оцене, те посебно у групи деминутива (уп. *прутик* \Leftrightarrow *пруток, суник* \Leftrightarrow *сунчик, голосок* \Leftrightarrow *голосочек, хуторок* \Leftrightarrow *хуторишко, кроватка* \Leftrightarrow *кроваточка* итд.), код којих је она – као и у оквиру категорије *nomina attributiva personalia* – узрокована комуникативном потребом да се различитом материјалном обележеношћу изрази и експресивно нијансира субјективни став њихових номинатора. Кандидат налашава да је постојање изузетно великог броја суфикса субјективне оцене изразита особеност руског творбеног система, при чему је „слобода у одабиру средстава за грађење оваквих именица поприлично велика“ (стр. 101) (уп. нпр. хипокористичне редове истокорених лексема: *мам-ка* – *мам-очка* – *мам-ушка* – *мам-*

енька – мам-онька – мам-анька – мам-ынька – мам-уля – мам-уся – мам-аня – мам-уня – мам-аша).

Једно од најкарактеристичних структурно-функционалних обележја ове класе назива јесте појава секундарног наслојавања нових деминутивних суфикса, настала због слабљења деминутивне семантике суфикса или процеса упрошћавања творбено-морфемске структуре примарних творбених типова. То је онда последично доводило и до стварања многих по пореклу сложених суфикса, насталих различитим творбеним процесима (уп. нпр. суфикс *-оч-ек* настао, по ауторовом тумачењу, као резултат редупликације суфикса са истим сугласничким елементом (*-њк-њк-): *дуб-ок* ‘храстић’ ⇔ *дуб-оч-ек*; суфикс *-чик* настао из споја псл. деминутивних суфикса *-њк-/*-њк- и суфикса *-икъ: *стулик* ⇔ *стуљчик*; сложене суфиксе *-оч-ка*, *-ин-ка*, *-ей-ка*, *-онька* / *-енька*: *кроват-ка* ⇔ *кроват-оч-ка*, *шуб-ка* ⇔ *шуб-ейка*, *березка* ⇔ *березонька* и др.). Аутор разликује неколико модела овако насталих синонимичних истокорених творбених типова и истиче да „Наведени и бројни други примери показују како је у синхроној структури ових лексема често скривена дијахронијска ступњевитост развитка њихових творбених типова који су се током историје развијали проширујући своју примарну структуру нарастањем суфиксалног елемента (ретроспективно сводивог на неки псл. суфикс-сугласник) путем различитих преинтеграционих или контаминационих процеса.“ (стр. 104).

Узроке појаве творбене синонимичности у овој творбено-лексичкој групи аутор налази у следећим факторима: а) комуникативној потреби за нарочитом формалном обележеношћу субјективног става номинатора; б) слабљењу деминутивне семантике, односно потреби за њеном јачом експресивном обележеношћу (нпр. *голос-ок* ‘гласић’ ⇔ *голос-оч-ек* ‘гласићак’); в) појави бројних структурних варијанти примарних, прасловенских суфикса насталих различитим морфофонетским променама; г) културноисторијски условљеном формирању одређених, национално специфичних и стереотипних говорних навика.

3.4. У последње две издвојене категорије – *nomina instrumenti* (оруђа) и *nomina loci* – појава творбене синонимије није ни у руском језику нарочито заступљена.

У оквиру прве срећу се суфикси који представљају старо словенско наслеђе – базични инструментални псл. суфикс *-*dlo* и суфикси *-*њка*/ *-*њка*, *-*(l)ъница* и *-*tel’ъ*, који су се у овој категорији нашли ширењем домена своје употребе (уп. *кадило* ⇔ *кадиљница*, *брызгалка* ⇔ *брызгало*, *держалка* ⇔ *держатель*). Значајно је запажање аутора – везано за ширење семантичко-функционалног опсега псл. агентивног суфикса *-*tel’ъ* – да се он у овој категорији појавио „морфологизацијом резултата семантичке деривације“ (тј. преноса значења са класе лица на класу оруђа; уп. срп. *носити* ⇒ *носач* ‘лице и предмет’) и тако почео конкурисати суфиксима карактеристичним за инструменталну категорију: „Ова особеност показује како ширење неких агентивних суфикса и на категорије којима они примарно не припадају може довести до промене у статусу продуктивности типично инструменталних суфикса и бити узроком појаве творбене синонимије. Она је израз превирања у борби за статус на хијерархијској лествици продуктивности.“ (стр. 105).

Основни узроци јављања творбене синонимије у категорији *nomina instrumenti* по ауторовом мишљењу јесу: а) развитак продуктивности псл. суфикса *-*њка*/ *-*њка*, односно његове варијанте *-лка* у руском језику; б) ширење функционално-семантичког дијапазона неких типично агентивних суфикса као резултат процеса семантичке деривације; в) функционално-стилска диференцијација (тенденција да се суфикс *-лка* везује за разговорни дискурс).

Категорија *nomina loci*, као и претходно анализирана, не обилује великим бројем синонимичних творбених типова. Карактеристична за ову групу назива јесте

продуктивност псл. суфикса **-на* у групи оних који означавају просторије које имају неку употребну намену. Он се у корпусу који је кандидат укључио у анализу јавља у својој перинтегрисаној варијанти *-арня*, најчешће напоредо са суфиксом *-(ар)ник* (уп. *свинарник* ⇔ *свинарня*, *овчарник* ⇔ *овчарня*, *курятник* ⇔ *курятня* и др.) који се појављује и у овој категорији. Ширење на семантичко поље предметне лексике показују још неки псл. суфикси, нпр. у називима шума и засада (уп. *берёзник* ⇔ *березняк*, *дубник* ⇔ *дубняк*, *лозник* ⇔ *лозняк* и др.). Кандидат запажа и подвајање у сфери употребе творбених модела који означавају шира пространства и оних спецификованих за затвореније просторе (просторије): „Та особеност је општесловенска и она је, претпостављамо, могла условити укореењивање псл. суфикса **-ište* у сфери првих назива.“ (стр. 107).

3.5. На крају овог дела представљања резултата спроведене анализе, кратко ћемо се осврнути и на типологију руске творбене синонимије, дату на крају овог поглавља.

Основни и централни општи тип и на руском нивоу јесте онај који подразумева синонимију творбених типова које карактерише истокорена творбена основа и постојање генетски различитих изофункционалних суфикса. Као и на старословенском нивоу, у оквиру њега се може издвојити неколико посебних типова и подтипова, карактеристичних по варијантности структуре њихове творбене основе (уп. *брёвёшко* ⇔ *брёвньшко*, *мозаист* ⇔ *мозаичник*), њеној различитој лексичко-граматичкој припадности (*изошрение* [← *изошрить(ся)*] ⇔ *изошренность* [← *изошренный*]), присуству суфикса који за дату творбено-семантичку категорију примарно нису били својствени (појава суфикса *-тель*, *-ник*, *-ак/-як* типичних за лексичко-семантичку групу лица у оквиру категорија *nomina instrumenti* (*держалка* ⇔ *держатель*) или *nomina loci* (*берёзник* ⇔ *березняк*)).

Други општи тип, који се у основи своди на појаву секундарне афиксације и подразумева синонимију основинске и од ње изведене речи – среће се, веома развијено, и са великим бројем творбено-морфемски варијантних облика (праћених некада и редупликацијом истог творбеног елемента, појавама контаминације различитих по пореклу суфикса и сл.) првенствено код именица субјективне оцене, које за старословенски ниво нису биле типичне због садржајно-тематске усмерености његових богословских текстова (уп. *прост-уха* ⇔ *прост-уш-ка*, *стар-уш-онка* ⇔ *стар-уш-оноч-ка*, *голос-ок* ⇔ *голос-оч-ек* итд.).

Трећи на старословенском нивоу издвојени општи тип – онај који подразумева обнављање творбено-морфемске структуре неких на датом синхронном пресеку простих речи – кандидат бележи у невеликом броју примера, без шире експликације (уп. *лохань* ⇔ *лоханка*, *тишь* ⇔ *тишина*, *корж* ⇔ *коржик* и др.).

Појава творбено синонимичних истокорених творбених типова раздвојених једним деривационим кораком, забележена и на старословенском нивоу, овде је представљена нешто већим бројем примера, такође без ширег појашњења. То је, бар према наведеним примерима судећи, синонимија развијена у деривационим ланцима, међу карикама раздвојеним глаголом (*ходатайство* → *ходатайствовать* → *ходатайствование*) или придевом (*мужество* → *мужественный* → *мужственность*).

Најфреквентнији тип творбене синонимије који се јавља у савременом руском језику јесте онај у којем су обе лексеме страног порекла, с тим што је прва непосредно мотивисана морфолошки и творбено адаптираним такође страним по пореклу глаголом или придевом, а друга је директна позајмица и посредно је мотивисана. Он је изразито карактеристичан за групу апстрактних именица (уп. *стимулирование* [←

стимулировати] и *стимулација*, *објективност* [← *објективни*] и *објективизам* ‘објективност’ и сл.).

4. Преглед најкарактеристичнијих видова истокорене творбене синонимије у српском књижевном језику кандидат, као и у претходном поглављу, започиње представљањем историјских етапа у развоју српског језика. Приказаћемо укратко резултате овог дела кандидатове анализе.

4.1. У лексичко-семантичкој групи назива за лица, у чијем оквиру аутор издваја творбено-семантичке категорије *nomina agentis* и *nomina professionis*, *nomina attributiva personalia*, *nomina mota* и *nomina nationalia et regionalia* – среће се истокорена синоимија и старих словенских, наслеђених творбених типова (уп. *читалац* ↔ *читатељ*, *владалац* ↔ *владар*, *трагач* ↔ *трагалац*, *кројач* ↔ *кројилац*; *ћоповац* ↔ *ћопавко*, *грбавац* ↔ *грбоња*; *Фочанин* ↔ *Фочак*, *Козарчанин* ↔ *Козарац*, *Ломбарђанин* ↔ *Ломбардијац* и др.) и оних који су касније развијени у вези са појавом страних по пореклу изофункционалних суфикса (уп. нпр. *ловац* ↔ *ловџија*, *говорник* ↔ *говориџија*, *грабљивац* ↔ *грабџија*, *дугоња* ↔ *дугајлија*, *Парижанин* ↔ *Паризлија*, *Милањанин* ↔ *Миланез* и др.). Он констатује да се у примерима са страним по пореклу суфиксом огледа, у српској дериватологији већ запажена појава стилске маркираности изведеница код којих се страни по пореклу суфикс додаје на домаће творбене основе.

У оквиру категорија *nomina agentis* и *nomina professionis* веома је изразита синонимија у којој учествују суфикси страног порекла (уп. *еманципант* ↔ *еманципатор*, *денунцијант* ↔ *денунцијатор*, *лицитант* ↔ *лицитатор* и др.), готово увек и са страним основама. И у овој групи срећу се примери стилски маркираних лексема, најчешће у творбеним типовима са суфиксом *-ант*, у опозицији према стилски неутралним, такође страним по пореклу али већ довољно у словенским језицима укорењеним суфиксом *-ар* (уп. *критикант* ↔ *критичар*, *политикант* ↔ *политичар*, *музикант* ↔ *музичар* и др.). Овој групи припадају и парови *аутономиста* ↔ *аутономаш*, *протекциониста* ↔ *протекционаш*, *компјутериста* ↔ *компјутераш*, које аутор – претпостављамо због веће или мање експресивне обојености другог члана пара са суфиксом *-аш* – сврстава у категорију *nomina attributiva personalia*.

У творбено-семантичкој категорији *nomina nationalia et regionalia* сачувана је велика продуктивност централног за ову категорију псл. суфикса **-ѣниъ/*'-аниъ*, који учествује у претежном броју констатованих синонимичних творбених типова. Кандидат запажа да су и за ову категорију својствени примери стилистичке диференцијације и везивања за употребу у сфери нормативизованог књижевног, односно разговорног дискурса (уп. нпр. *Азијац* ↔ *Азијат*, *Косовац* ↔ *Косовар* и др.). Он у овом одељку даје и низ запажања која се односе на неке малопродуктивне синонимичне творбене типове и њихов нормативни статус.

Творбена синонимија у групи назива женског пола не одликује се већим бројем разноврсних синонимичних творбених типова, већ пре устаљеношћу и конзервативношћу, поготово кад су у питању мовирани фемининативи са синонимичним суфиксима *-ка* и *-ица* (*професорка* ↔ *професорица*, *докторка* ↔ *докторица*, *директорка* ↔ *директорица* и др.). Иновативну одлику (у односу на стел. ниво) представља учешће сложеног суфикса *-киња*, добијеног укрштањем (контаминацијом) псл. суфикса **-ка* и **-уп'и* (уп. *Арапка* ↔ *Арапкиња*, *Арнаутка* ↔ *Арнауткиња* и сл.), који се јавља и у паровима који се не могу сврстати у поднасловом обележену групу мовираних фемининатива (уп. *дојиља* ↔ *дојкиња*, *неродиља* ↔ *нероткиња* и др.). Он је готово у потпуности потиснуо из употребе стари псл. суфикси **-уп'и* из сфере синонимичних творбених односа.

На семантичком плану аутор констатује промену у односима творбене синонимије, у случајевима када конкурентни односи међу овим истокореним лексемама доводе до тога да један члан синонимичног пара буде архаизован или потиснут у пасивни лексички фонд (уп. нпр. *владатељ (заст.)* ⇔ *владар, гледач (заст.)* ⇔ *гледалац, гостиња (заст.)* ⇔ *гошћа*). Појаву стилске диференцијације аутор запажа код једног броја творбених типова где се среће расподела по стилској или употребној сфери (*писац* (п. *professionis*) ⇔ *писар* (обично се односи на средњовековне писаре) ⇔ *писатељ* (стилска (књишка) маркираност), *старалац* ⇔ *старатељ* (*старатељ* се обично јавља у правној, законодавној сфери).

Главни узроци појаве истокорене синонимије у лексичко-семантичкој групи назива за лица у српском језику по ауторовом мишљењу јесу: а) појава нових перинтегрисаних (нпр. *-лац, -чанин, -њак*) или сложених суфикса (нпр. *-инац, -анац, -киња*), јачање њихове продуктивности и у вези са тим појава нових синонимичних творбених парова; б) јачање продуктивности неких домаћих суфикса током историјског развитка српског језика (нпр. *-аши, -иља, -оња*); в) појава страних по пореклу суфикса (нпр. *-ија, -ант, -атор, -ист(а), -џ, -џе*) који ступају у синонимске односе са домаћим суфиксима или међусобно; г) потреба за јачом експресивном обележеношћу; д) диференцијација у употребној сфери и стилистичка диференцијација (разговорно / књижевно), нарочито у сфери етнонима.

4.2. У лексичко-семантичкој групи апстрактних назива (тј. у творбено-семантичким категоријама *nomina actionis* и *nomina acti*, односно *adjektivabstracta*) кандидат најпре истиче велику продуктивност суфикса *-ње* у класи девербатива. Тај суфикс (развијен, попут њему варијантног суфикса *-ће*, преинтеграцијом обличких суфикса старих трпних партиципа – **-п-џе // *-т-џе*) учествује и највећем броју синонимичних творбених типова, ступајући у синонимске односе како са неким домаћим суфиксима (уп. нпр. *опорављање* ⇔ *опоравак, кукање* ⇔ *кукњава*), тако и са онима страног порекла (*конзервирање* ⇔ *конзервација, сортирање* ⇔ *сортажа, дресирање* ⇔ *дресура* и др.). Он запажа да се наспрам стилски неутралног процесуалног значења творбених типова са суфиксом *-ње*, код неких примера у другом члану пара развија резултативно или пак експресивно обележено значење (уп. *опорављање* ⇔ *опоравак, напредовање* ⇔ *напредак, назадовање* ⇔ *назадак; муљање* ⇔ разг. и шаљ. *муљажа, бежање* ⇔ *бежанција, говорење* ⇔ *говоранција*).

Групу *adjektivabstracta* одликује (у поређењу са другим разматраним категоријама) велики број парова и нарочито синонимних низова, са претежно наслеђеним старим словенским творбеним моделима (уп. нпр. *лудост* ⇔ *лудило, јасност* ⇔ *јасноћа, сивоћа* ⇔ *сивило, празноћа* ⇔ *празнина, грдоћа* ⇔ *грдоба, мекоћа* ⇔ *мекота* и др.). Код неких примера аутор констатује подвајања у значењу (уп. *формалност* ⇔ *формализам, чистоћа* ⇔ *чистота* ⇔ *чистина*) или јачу експресивну обележеност у једном члану пара (уп. *лукавство* ⇔ *лукавитина*).

У обе централне класе, првенствено кад су у питању именице страног порекла, кандидат бележи „посебну врсту творбене синонимије“ у случајевима где је прва лексема непосредно мотивисана позајмљеним и адаптираним глаголом, односно придевом, док друга може бити или директна, творбено-морфемски адаптирана позајмљеница или посредно мотивисана датим глаголом (или придевом) (типа *филтрирање* ⇔ *филтрација, сортирање* ⇔ *сортажа, легитимност* ⇔ *легитимитет, симетричност* ⇔ *симетрија, примитивност* ⇔ *примитивизам*).

У обе групе срећу се и примери које карактерише наслојавање суфикса (уп. *грмљава* – *грмљавина, судба* – *судбина* и сл.).

Узроке појаве творбене синонимије у овој лексичко-семантичкој групи кандидат класификује на следећи начин: а) појава страних по пореклу суфикса (-*ција*, -*ажа*, -*ура*, -*итѐт*, -*из(а)м*) који конкуришу домаћим; б) појава нових домаћих суфикса развијених на српском терену (-*идба*, -*оћа*, -*итина*); в) историјско гранање једнога псл. суфикса у два посебна (-*ота* и -*оћа*) тј. подвајање у оквиру, историјски гледано, истог творбеног модела; г) потреба да се формално обележе стилистичке разлике (нпр. *уживање* – *уживанција*); д) сложени процеси у вези са морфолошко-творбеном адаптацијом лексики страног порекла (типа *ресорбовати* → *ресорбовање* / *ресорпција*).

4.3. Творбена синонимија код именице субјективне оцене (деминутиви/хипокористици, аугментативи/пејоративи) разматрана је на невеликом броју најпродуктивнијих и централних типова, са синонимичним деминутивно-хипокористичним односно аугментативно-пејоративним словенским суфиксима (уп. нпр. *цветић* ⇔ *цветак*, *лисиче* ⇔ *лисичић*, *кумић* ⇔ *кумче*, *хлебић* ⇔ *хлепчић*, *кориташице* ⇔ *коританце*, *шврћа* ⇔ *шврћко*; *бабурина* ⇔ *бабетина*, *баруштина* ⇔ *баретина*, *машчура* ⇔ *машчурина*, *ножурина* ⇔ *ножурда*, *косурда* ⇔ *косурдача* и др.).

Као њихове најважније структурне одлике кандидат издваја: ретку појаву страних по пореклу суфикса (нпр. хипокористичног суфикса -*ки*); изразиту творбену варијантност разматраних модела деривације са примерима секундарне афиксације и стварања суфиксалних комплекса (уп. *глав-ура* ⇔ *глав-ур-ина*, *глав-ура* ⇔ *глав-ур-да*, *књиж-ур-да* ⇔ *књиж-ур-дача*); случајеве суфиксалне контаминације (укрштања суфиксалних структура), нпр. код суфикса -*уштина* / -*иштина* / -*ештина* (уп. *баруштина* ⇔ *баретина*, *ракиштина* ⇔ *ракијетина*); примере који илуструју процес осамостаљења перинтегрисане варијанте неког примарног суфикса (уп. *хлебић* ⇔ *хлепчић*) и др.

Аналогно претходнима, кандидат и ово потпоглавље завршава издвајањем узрока који доводе до појаве истокорене творбене синонимије: а) комуникативна потреба да се експресивно творбено значење обнови, нагласи и наглашеније субјективизира стварањем различитих творбених модела; б) вишезначност суфикса и услед тога потреба да се он замени једнозначнијим суфиксом тј. оним код којег је експресивно творбено значење изразитије (парови са варијантним суфиксима -*ић*/*-чић*); в) ширење суфикса првобитно ограниченог на одређени дијалекат, односно групу дијалеката (суфикс -*че*); г) стилистичка диференцијација (типа *цветић* / *цветак*).

4.4. И на српском нивоу анализе творбено-семантичке категорије *nomina instrumenti* и *nomina loci* не одликују се већим бројем и разноликошћу примера истокорене творбене синонимије.

У оквиру прве, кандидат издваја неколико основних модела (уп. *свираљка* ⇔ *свирала*, *цедиљка* ⇔ *цедило*, *капаљка* ⇔ *капалица*, *бројач* ⇔ *бројило*) констатујући, приликом издвајања узрока њихове појаве, продирање неких суфикса са примарним значењем лица и у ову класу назива (нпр. суф. -*ач*, -*ица*, -*аља*, -*ка*), у којој они бивају конкурентни основном псл. инструменталном суфиксу *-*dlo* (уп. и *носач* ⇔ *носило*, *држач* ⇔ *држало*, *казалка* ⇔ арх. *казало* и сл.). Он запажа и да се структура суфикса -*аљка*/*-иљка* формирала као резултат творбено-семантичке диференцијације од агентивних назива за лица (женског пола), наслојавањем суфикса -*ка*.

Потреба да се успостави одређена диференцијација у значењу била је, по ауторовом мишљењу, узрок појаве парова типа *бушило* ‘справа за бушење, сврдло’ : *бушилица* ‘машина за бушење’ (простије / сложеније справе), што се среће и у нивовима творбено синонимичних лексема *држало* – *држаља* – *држаљица* / *држалица*

⇔ *држак* – *дрика*, са развитком секундарних значења код неких од чланова представљеног низа.

У категорији *nomina loci* кандидат поново констатује прерасподелу творбених модела који се односе на отворене просторе (пространства) и више или мање ограничене просторе (просторије). У оквиру прве групе и у српском језику се учвршћује суфикс **-ište*, основни псл. суфикс категорије *nomina loci*, док се у другој групи јавља већи број суфикса (нпр. *-ак/-њак*, *-ник*, *-ница* / *-оница*, *-ац*, *-ик*) за називе просторија које имају неку употребну намену или пак за називе шума, засађених земљишних парцела и сл. (уп. нпр. *голубињак* ⇔ *голубарник*, *кокошарник* ⇔ *кокошињац*, *писара* ⇔ *писарница*, *палачинкара* ⇔ *палачинкарница*, *сушара* ⇔ *сушница* ⇔ *сушионица*, *шљивак* ⇔ *шљивик* и сл.). Као и у случају анализе спроведене у претходно разматраним категоријама, аутор бележи и случајеве који указују на семантичку диференцијацију неких од ових парова (уп. нпр. *стрељана* ⇔ *стрелиште*, *палачинкара* ⇔ *палачинкарница* и др.).

Основни узроци појаве истокорене творбене синонимије у категорији *nomina loci* јесу: а) појава типично јужнословенског суфикса *-ара*, са варијантама *-арник*, *-арница*, у типовима који конкуришу неким старим творорбеним моделима; б) пораст продуктивности суфикса *-(о)ница* (у овој категорији) на јужнословенском терену; в) појава и растућа продуктивност страног по пореклу суфикса *-ана*; г) развој конкурентности примарних и секундарних форми суфикса (*-ара* : *-арница*).

4.5. Типологијом истокорене творбене синонимије у српском језику закључено је треће поглавље. Аутор констатује присуство свих до сада разматраних општих типова који се прате од старословенског нивоа: а) истокорену творбену синонимију која почива на синонимији творбених типова са генетски различитим изофункционалним творбеним афиксима (*кројач* ⇔ *кројица*, *густоћа* ⇔ *густина*, *листић* ⇔ *листац*, *кокошарник* ⇔ *кокошињац*); б) тип развијен на поступку секундарне афиксације (*неспособ-њак* ⇔ *неспособ-њак-овић*, *кошч-ура* ⇔ *кошч-ур-ина*, *глав-ура* ⇔ *глав-ур-да*, *кос-урда* ⇔ *кос-урд-ача*, *Груз-ин* ⇔ *Груз-ин-ац*, *грмљ-ава* ⇔ *грмљ-ав-ина*, *суд-ба* ⇔ *суд-б-ина* и др); в) истокорену синонимију коју представљају деетимологизирана проста лексема у првом члану творбеног пара и творбено-морфемски дељива лексема у другом (уп. *слама* ⇔ *сламка*, *трун* ⇔ *трунка*, *сен* ⇔ *сенка* (са „слабом“ семантичком дифренцијацијом), *лис* ⇔ *лисица*, *крт* ⇔ *кртица* (са архаизацијом првог члана пара)).

Поред ових централних типова, аутор издваја још неке друге типове и подтипове издвојене према начину њиховог постанка или структурним карактеристикама: оне код којих основинска реч има различиту лексичко-граматичку припадност (уп. *грбавац* [← грбав] ⇔ *грбоња* [← грба]); парове формиране на основу семантичко-функционалног ширења неких суфикса на творбено-семантичку категорију која примарно за њих није била својствена (нпр. у *nomina instrumenti* типа *носач* ⇔ *носило*, *држач* ⇔ *држало*); синонимију „између форми раздвојених једним творбеним кораком“ (нпр. *својство* → *својствен* → *својственост*); синонимију остварену у оквиру историјски гледано истог творбеног типа (примарни суфикс и његова перинтеграцијом добијена и осамостаљена варијанта могу на неком следећем синхронном пресеку бити конкурентни и учествовати у синонимичним творбеним односима; уп. *хлебић* ⇔ *хлепчић*, *голубић* ⇔ *голулчић*); синонимију добијену у оквиру процеса творбено-морфолошке адаптације стране по пореклу лексике (типа *легитимност* [← легитиман] – *легитимитет*).

5. Закључно поглавље конципирано је тако да се у три посебна потпоглавља упоредно-типолошки представе три основна аспекта у овом раду спроведене анализе:

а) опште структурно-семантичке одлике синонимичних истокорених творбених типова, б) узроци који доводе до њихове појаве и в) општи и посебни типови у које се они по начину постанка и структуралним карактеристикама могу класификовати.

5.1. Поредбена анализа општих одлика истокорене творбене синонимије извршена је супротстављањем старословенског стања – стању посведоченом на савременим синхроним пресецима. У одељку посвећеном резултатима анализе на старословенском нивоу, ове опште одлике представљене су сумарно и у општим потезима, док је збирно представљање општих одлика руске и српске творбене синонимије дато детаљније, расподелом по посебним творбено-семантичким категоријама. Правог поређења и закључака који се тичу уочених сличности и разлика заправо и нема. Пошто смо у претходним тачкама детаљно представљали резултате кандидатове анализе, на овом се потпоглављу нећемо дуже задржавати, јер се у њему понављају закључци дати у сумарним одељцима централног дела рада.

5.2. Потпоглавље посвећено поредбеној анализи узрока појаве истокорене творбене синонимије започиње њиховом класификацијом у четири основна типа: 1) спољни утицаји, 2) унутарјезички узроци (промене унутар самог творбеног система, 3) семантички узроци и 4) стилистички узроци.

У првој групи издавају се следеће врсте спољашње мотивисаних узрока:

а) морфолошко-творбена адаптација стране лексике – карактеристична пре свега за савремене синхроне пресеке; на старословенском нивоу слична појава се среће у оквиру поступка калкирања, где се односи на више или мање регуларно творбено-морфолошко угледање на грчке предлошке приликом стварања нових речи;

б) традиција одређене преписивачке школе – узрок који се односи само на неке моделе старословенске творбене синонимије;

в) говорне навике условљене неким културноисторијским особеностима – стереотипне, културно специфично конотиране говорне навике које могу узроковати веома развијен систем истокорене творбене синонимије у класи деминутива у руском језику.

Другу групу представљају унутарјезички (унутарсистемски) узроци:

а) ширење функционално-семантичког дијапазона тј. сфере употребе одређеног суфикса који се појављује као конкурентан суфиксима примарно везаним за одређену творбено-семантичку категорију;

б) јачање продуктивности неких творбених типова и потреба за већом формалном и семантичком обележеношћу – појава је карактеристична пре свега за типове који почивају на секундарној афиксацији другог члана творбеног пара и за поступке обнављања творбено-морфемске структуре синхроно гледано простих, деетимологизованих али и непродуктивних и архаичних творбених типова;

в) појава нових суфикса – то су с једне стране суфикси развијени на некој од историјских етапа развитка руског и српског језика или пак прасловенски по пореклу суфикси који у историјско доба развијају своју творбену продуктивност, а са друге стране страни по пореклу суфикси; сви они су се могли јавити као конкурентни већ постојећем суфиксалном инвентару и условити појаву нових модела творбене синонимије;

г) јачање продуктивности неких суфиксних варијанти – суфикси-деривати (најчешће добијени историјским процесом перинтеграције), те сложени суфикси (настали процесом контаминације тј. укрштањем структура два изофункционална творбена суфикса) могли су временом постати осамостаљени творбени елементи и јавити се као конкурентни свом суфиксу-основи.

Међу семантичким узроцима кандидат издваја следеће:

а) номинациона потреба да се изразе сложени апстрактни појмови – потреба за номинацијом нових апстрактних појмова, често сложеног денотативно-конотативног садржаја и подложних секундарним развицима значења, узрокује појаву веома развијене истокорене синонимије у класи *nomina abstracta* на сва три синхрона пресека;

б) потреба за диференцијацијом значења – у случајевима када истокорени синонимични творбени типови нису апсолутно синонимични, већ се у њима, у вези са различитим номинационим потребама јављају и неке семантичке разлике.

Стилистички мотивисане узроке аутор пронајде у следећим факторима:

а) потреби наглашавања и истицања већ изражених творбених значења и потенцирања књишког карактера одређених лексема;

б) потреби да се успостави опозиција разговорно/књижевно (везивање једних односно других синонимичних творбених типова за ове употребне сфере);

в) потреби диференцирања неутралне и експресивно обележене лексике.

5.3. У трећем потпоглављу извршена је типологизација свих у овом раду разматраних општих и посебних видова истокорене творбене синонимије. Кандидат поново констатује оне који су заједничко обележје сва три разматрана творбена система, документује их примерима са сва три нивоа и издваја оне који представљају диференцијално обележје старословенског (творбено синонимични типови са суплетивном творбеном основом), односно руског и српског творбеног система (типови настали у сложеним процесима творбено-морфолошке адаптације стране по пореклу лексике и типови развијени у оквиру историјски гледано истог творбеног модела).

Критичка оцена остварених резултата

У овом делу наше оцене представимо само централне критичке примедбе које се на поједине аспекте рада односе, док ће остале посебне и конкретне напомене бити кандидату упућене на самој усменој одбрани рада.

1. Наслов и композиционо-структурни аспект рада

Наслов рада (*Творбена синонимија старословенских именица и њихови континуанти у руском и српском књижевном језику*) могао је у односу на његов садржај бити и прикладније постављен, с обзиром на упоредно-типолошку анализу која се у раду врши и на истокорене синонимичне творбене типове који се у њему разматрају.

Рад садржи потребне структурне компонентне које су логички распоређене у хомогену целину (преглед садржаја, увод, централна аналитичка поглавља, закључно поглавље и преглед коришћене литературе). Преглед садржаја представља структуру рада у целини и структуру појединих његових делова (поглавља и потпоглавља). Декадни систем је доследно примењен у елаборацији текста, додатно организованим системом наслова и поднаслова.

2. Методологија рада

Методологија рада је прикладна и савремена, али се у уводном поглављу примењени методи само набрајају без шире елаборације њихове функције у анализи појединих аспеката рада. Примедба се посебно односи на упоредно-типолошки метод и његову функцију. Статистички метод анализе могао је такође бити укључен.

3. Теоријска разматрања

Основна слабост поглавља *О творбеној синонимији*, у којем се излажу теоријске поставке рада и постављају појмовно-терминолошка одређења важна за ово истраживање – јесте његова недовољна развијеност и извесна недореченост.

Историја питања тј. преглед најважнијих ставова који се на разматрано питање односе у славистичкој дериватолошкој литератури – представљена је сажето, са малим бројем упућивања и са оскудним дискутовањем наведених гледишта. Приликом издвајања критеријума на основу којих се творбена синонимија дефинише, нису споменута друга два њена општа типа (која се у основи свде на творбени поступак секундарне афиксације једног члана пара синонимичних творбених типова и обнављање творбено-морфемске структуре неких синхроно посматрано простих речи). Једна од основних теоријских поставки овог рада јесте и она да се синонимија разматраних истокорених творбених типова остварује на нивоу њиховог творбеног значења. Није, међутим, шире представљена разлика између творбеног и лексичког значења, њихов међусобни однос, однос између творбене синонимије и паронимије и проблем нивоа њихове репрезентације.

У уводном делу се поставља разлика између творбено варијантних и творбено синонимичних суфикса, али приликом класификовања типова истокорене творбене синонимије дата разлика није довољно експлицирана (некада се творбено варијантни модели укључују у типологизацију, а некада не). Слично је и са проблемом дефинисања тзв. творбених дублета. Извесна недореченост прати и дефинисање разлике између појмова и термина као што су: перинтегрисани и сложени суфикси, суфиксални комплекси, суфикси настали контаминацијом.

Приликом издвајања типова и подтипова творбене синонимије морали су бити јасније теоријски образложени критеријуми на основу којих је класификација вршена.

4. *Анализа, интерпретација, дискусија*

Анализа старословенског корпуса и начин интерпретације примера представљени су коректно и јасно, организација дискусије је прегледна и повезана са научним дискурсом и научним знањима, а закључци су поткрепљени примерима.

Основне критичке примедбе које се на овај део рада односе јесу: а) недовољно упућивање на релевантну старословенистичку и другу литературу и позивање на њу приликом интерпретације неких примера; б) недовољно представљање специфичности језика старословенских канонских споменика, поготову када је у питању сагледавање творбене синонимије у контексту преводилачке технике старословенских преводилаца; в) спорадично представљен и до краја неосветљен утицај који су на формирање истокорених творбених типова имали манири утврђени у оквиру старословенских преписивачких школа; г) неједнак ниво дискусије конкретних синонимичних творбених типова и у погледу њиховог структурног аспекта и у погледу њихове семантике; д) недостатак закључака у вези са презентованом фреквенцијом разматраних типова; ђ) оскудни осврти на еквиваленте грчких предлогака.

У овом делу рада могао је бити и шире представљен однос између још једног типа истокорене творбене синонимије – синонимије творбених начина: морфемске творбе и конверзије која је за старословенски ниво била типична.

Како је анализа српског и руског корпуса вршена с циљем упоредно-типолошког истраживања основних структурно-семантичких сличности и разлика старословенске и руске односно српске творбене синонимије, узрока који доводе до њеног настанка и основних њених типова – кандидат је у друга два централна поглавља морао представити и магистралне моделе творбене синонимије који се у оквиру одређених творбено-семантичких категорија у овим језицима јављају. Он, међутим, није ни у једном од ова два дела назначио критеријум по којем је разматране синонимичне творбене типове определио као базичне, као ни то зашто је за изворе корпуса одабрао наведене а не неке друге лексикографске изворе.

Анализа и интерпретација примера који су дати у овим деловима кандидатовог рада, као и њихова дискусија, показују неке слабости које смо већ споменули

(недовољна теоријска елаборација, недовољно позивање на литературу). Када је у питању интерпретација конкретних примера, основна мањкавост огледа се у недовољној систематизацији и чвршћем повезивању истоврсних појава, јер анализа има линеарно устројство и стога је често недовољно прегледна. Она је некада и базична, без ширег осврта на структурно-семантички аспект конкретних примера, те су због тога неки од њих, за које се морало дати шире појашњење, остали нејасни. У појединачним случајевима примери нису добро класификовани у погледу припадности одређеној творбено-семантичкој категорији.

Све то, укупно гледано, оставља утисак недовољне темељности у приступу овом делу истраживања.

5. *Закључци*

Основна критичка примедба која се односи на закључке овог рада јесте одсуство синтезе и чвршће структурирације, како у погледу презентовања основних типолошких сличности и разлика које се везано за феномен истокорене творбене синонимије могу поставити између ова три синхрона пресека, тако ширих теоријско-методолошких извода, на различитим нивоима, који би били укључени у закључну синтезу разматране теме. Презентовани закључци зато имплицитно, али не и експлицитно дају одговоре на неке од хипотеза које су водиле ово истраживање.

6. *Језик и стил*

Рад је написан одговарајућим језиком и стилем.

7. *Литература, цитати и референце*

Литература наведена у завршном поглављу рада релевантна је за дати предмет истраживања, али је свакако могла бити и шира. Цитати и референце коректно су наведени и релевантни.

Научни допринос

1. Напоредо са развитком савремених компаративних истраживања словенских језика, растао је интерес и за њихово упоредно-типолошко истраживање. Сабран и систематизован корпус словенских типолошких језичких паралела показао се као важан за потврду веродостојности и неких упоредно-историјских језичких реконструкција. Зато дијахронијска лингвистика, нарочито у новијим теоријско-методолошким парадигмама, подразумева и панхронијски приступ анализираним језичким појавама и процесима и комплементарност упоредно-историјског и упоредно-типолошког приступа проучавању језика. У том контексту се и пред изучавање словенске творбе постављају нови задаци, повезани са потребом истраживања структуре и функције творбених јединица, са издвајањем основних сличности и разлика које међу словенским језицима у том погледу постоје. Такав приступ омогућава да се установе и издвоје неке маркантне особености које одликују творбене системе словенских језика, а које се могу пратити од првих писаних потврда тј. старословенских канонских споменика, па све до данас. Једна од тих типолошких особености је и истокорена творбена синонимија.

Приступ који је кандидат применио у својој анализи истокорене творбене синонимије на два временски удаљена синхрона пресека на трагу је овако усмерених истраживања.

2. Ауторово разматрање појмова и термина који се на домен творбене синонимије односе значајно је због тога што у српској дериватологији изостају шире експликације датих појмова, као и стога што се многи од њих у литератури различито тумаче. За питања историјски оријентисане дериватологије важан је и преглед порекла

разматраних суфикса, њихових творбених значења и функција на временски удаљеним синхроним пресецима, процеса настанка различитих по структури суфикса и др.

3. Анализа путева настанка и развитка посебних синонимичних творбених типова, њихових узајамних односа, те посебно различитих узрока који доводе до њихове појаве – показује да се творбена синонимија може посматрати и као историјски језички феномен, у контексту динамике деривационих процеса (дијахронијски аспект) и деривационих односа (синхронијски аспект). Овој рад зато може бити прилог неким будућим истраживањима која би се тицала описа развитка ове појаве у посебним историјским периодима руског или српског језика, полазећи од старословенског нивоа као историјски примарног синхроног пресека.

4. Допринос српским, али и словенским палеославистичким истраживањима огледа се у томе што је у овом раду истокорена синонимија именичке морфемске творбе представљена на ширем корпусу истокорених творбених типова који припадају централним именичким творбено-семантичким категоријама. У српској палеославистици, поред тога, нису до сада била заступљена ни овако оријентисана упоредно-типолошка истраживања. С друге стране, и савремена српска дериватологија је у овом раду добила значајан прилог, који говори о могућностима полихронијски заснованих истраживања, те о њиховом значају за осветљавање бројних, до краја нерасветљених питања савремене српске творбе.

IX ПРОВЕРА ОРИГИНАЛНОСТИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

На основу *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду* и налаза у извештају из програма *iThenticate*, којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације „Творбена синонимија старословенских именица и њихови континуанти у руском и српском књижевном језику” аутора мср Милоша Макевића, констатовано је да утврђено подударање текста износи 4%.

Овај степен подударности исход је присуства цитата, библиографских података о коришћеној литератури, устаљених синтактичких конструкција, тзв. општих места и података.

На основу изнетог, а у складу са ставом 2 Члана 8 *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду*, извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те да се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

X ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

С обзиром на актуелни ниво сазнања у лингвистици и представљене резултате истраживања може се закључити да је кандидат у дисертацији пружио задовољавајући опис именичких истокорних синонимичних творбених типова старословенског језика, упоредно-типолошки испоређених са централним типовима српске и руске истокорене творбене синонимије, те да је и у довољно доброј мери одговорио на постављене циљеве истраживања.

Комисија за оцену докторске дисертације констатује да је рад под насловом „Творбена синонимија старословенских именица и њихови континуанти у руском и српском књижевном језику“ кандидата мср Милоша Маковића оригинално и самостално научно дело и да су се стекли услови за јавну одбрану.

Комисија стога предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да прихвати Извештај о оцени докторске дисертације „Творбена синонимија старословенских именица и њихови континуанти у руском и српском књижевном језику“, коју је кандидат мср Милош Маковић израдио под менторским руковођењем проф. др Снежане Вучковић, и да га, у складу са прописима, упути на разматрање Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду.

У Београду,
16. априла 2024. године

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

1. _____
Проф. др Снежана Вучковић
ментор
2. _____
Проф. др Наташа Драгин
члан Комисије
3. _____
Проф. др Биљана Марић
члан Комисије
4. _____
Др Весна Николић
члан Комисије